

İSLAM TARİHİNDE HAC İBADETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE HZ. MUHAMMED'İN HAC EMİRLİĞİNİ TESİSİ

"The Emergence of Haj-Worship in the History of Islam and The Prophet Muhammad's establishment of Haj-Emirate"

Adem Tutar*

Özet: Hac İbadeti insanlık tarihi kadar eski olup ilk insanla birlikte başladığı görülmektedir. İnsanların sahip olduğu tevhit inancının bozulması sonucunda, hac ibadetinde de aslına uygun olmayan uygulamalar görülmeye başlanmıştır. Hz. Muhammed, İslamiyet'in zuhuruyla birlikte insanların inançlarını düzeltmeye çalışırken, hac ibadetini de aslına uygun bir konuma getirmiştir. Bu ibadetin düzenli yapılabilmesi için hac emirliğini kurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Hac, Hac Emirliği

Abstract: The Haj-whorship are old as human history and appears with the first man. After the upset of tawhid belief, it have been seen the degenerates in the Haj-worship. While the Prophet Muhammad the beliefs of people in the beginning of Islam, he had rendered the Haj-Worship suitable the original form and established the Haj-Emirate to be performed the Haj.

Key Words: The Prophet Muhommad, The Haj (Pilgrimage), The Haj-emirate.

Hac, İslam inancına göre önemli ibadetlerden biri olarak, İslamiyet'in ilk yıllarından başlamak üzere bütün Müslümanların dini hayatlarında derin etkiler yapmıştır. İslam tarihi için Arabistan'ın en önemli bölgesi Hicaz yöresidir. İslamiyet, bu bölgenin iki önemli şehrinden biri olan Mekke'de doğmuş¹, ikinci

* Yrd.Doç.Dr. Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Email: atutar@firat.edu.tr

¹ Bir takım kara taştan ibaret sıra dağlar arasında uzun ve kavisli bir vadide olan Mekke, 21-30 arzi şimali ve 20-40 tul-i şarkide bulunup Kızıldeniz'e yüz km. uzakta olup, denizden yüksekliği 360 metredir. İslam aleminin kiblegahı olan Beytullahı havi olduğu için mukaddes tanınmıştır. Mekke, Suriye ve Irak'tan Yemen'e giden ticaret yolu üzerinde bulunmasından kendileri de buralarla ve çok zaman Suriye ile ticaret yaptıklarından dolayı oldukça malum şhirler-

önemli şehir olan Yesrib (Medine)'de gelişip yayılmıştır. Bu itibarla Hicaz bölgesi tarihi deyince bu iki şehir ile Taif (Vec) dolaylarında gelişen siyasi tarih ve burada yaşamış toplulukların durumları anlaşılır. Çok eski zamanlardan beri Kâbe'nin burada kurulmuş olması Mekke bölgesinin, dinî ve bu sebeple de kutsal bir bölge halini almasına neden olmuştur. Kâbe'nin bütün Arap Yarımadası halkı için dinî bir merkez oluşu ve Kâbe'yi tavaf adeti, burada senenin belli aylarında panayırların kurulmasını sonuçlandırmış, bu durum bu bölge halkını daha üstün bir mevkie yükseltmiştir².

Mekke'deki kutsal evin adı olan Kâbe kelimesi, kâ'b kökünden gelen özel bir isimdir. Kâ'b ise; yüksek olmak, dört köşe şeklinde olmak, tomurcuklanmak manalarına gelir. Yine lügatlerde dört köşe biçiminde olan her eve kâbe denir. İstilahta Kâbe; İbrahim (a.s.) tarafından inşa edildiği kesin delillerle bilinen ve dikdörtgen şeklinde, on sekiz arşın yükseklikte, siyah örtülere bürünen, Mekke vadisinin ortasında bulunup etrafı Harem duvarıyla çevrili olan ve yoluna gücü yetenler için ömürde bir defa ziyaret edilmesi farz kılınan, mukaddes bir yapıdır. K. Kerim'e göre, yeryüzünün ilk evi, Mekke'de bulunan Kâbe'dir³. Kâbe'nin çeşitli isimleri vardır ki bunlar; Kâbe, Bekke, Beytullah, Beyt'ül-Atik, Hâtıme, Bâsse, Beyt'ül-Haram, Kadîs, Nâzır ve Karye-i Kadime'dir⁴.

Hz. Adem yeryüzüne indikten sonra yaptığı hatadan dolayı çok üzülmüş ve devamlı Allah'a yalvarmıştır. Allah'ın ona verdiği ilham veya vahy ile, Hz. Adem Mekke'ye doğru gitmiş ve rivayete göre Kâbe'yi inşa etmiştir. Hz. Adem ilk defa bugünkü şekliyle hac ibadetini yerine getiren kişi olarak bilinmektedir⁵.

den idiyse de asıl büyük şöhreti İslamiyet'in zuhurundan sonra başlamıştı. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, Ankara 1984, s. 1 vd.

² Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*; Ankara 1989, s. 81.

³ "De ki: Allah doğruyu söylemiştir. Öyle ise, hakka yönelmiş olarak İbrahim'in dinine uyunuz. O, müşriklerden değildi. Şüphesiz, alemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mâbet), Mekke'deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişaneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenleri o evi hacctmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkar ederse bilmelidir ki, Allah bütün alemlerden müstağnidir." Bkz. *Kur'ân-ı Kerim*, Âl-i İmrân-3/ 95-97.

⁴ Ebul-Velid Muhammed el-Ezrakî, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, (Çev: Y. Vehbi Yavuz), İstanbul 1971, s. 21 vd.

⁵ Mustafa Erdem, *Hz. Adem (İlk İnsan)*, Ankara 1994, s. 166 vd. Kabenin yeri, Adem (a.s.) zamanında bir karış, yahut biraz daha fazlaydı. Adem'den önce onu melekler haccederdi. Sonra Adem haccetti. Melekler onu karşılayarak: "Ey Adem nereden geldin?" diye sordular. "Kabeyi haccettim, dedi, onlar da: "Senden önce onu melekler haccetti" dediler. Hz. Ademden

Allah'ın emri üzerine Hz. İbrahim⁶ oğlu İsmail ile birlikte Mekke'de Kâbe'yi inşa etmiştir. Cebrail, Hindistan'dan Hacerülesved'i⁷ getirdi. Adem (a.s.) onu cennetten Hindistan'a indirmişti. Kâbe, Hz. İbrahim'in yaptığı şekilde uzun süre kalmış daha sonra Kureyşliler onu yeniden inşa etmişlerdir⁸.

Hz. Peygamber doğduğunda, Hac vardı. Kâbe, Mekkelilere, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den miras kalmıştı. Mekkeliler, atalarının kimileri iyi, kimileri de kötü olmak üzere bazı gelenek ve adetlerini muhafaza etmişler, bazılarını da terk etmişlerdi. Kâbe'nin etrafına koydukları putları⁹ kötü adetlerine bir örnek olarak

sonra Kabeyi, Hud ve Salih (as.) dışında her peygamber haccetti. Bkz. [İbni İshak, Siyer, (Yay: Muhammed Hamidullah), İstanbul 1991, s. 146 vd] Adem (a.s.), Kabil ile Habil'in birer kurban takdim etmelerini emretti ve Hac için Mekke'ye gitti. Bkz. İbni Kesir, *El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi I*, (Çev: Mehmet Keskin), İstanbul 1994, s. 124.

6 Bugün Mekke şehrinin bulunduğu bölgede çok eski zamanlarda, Amalika, Âd ve Semud kavimlerinin kalıntısı olan Cürhümlüler oturuyordu. Hz. İbrahim takriben milattan iki bin yıl önce Mezopotamya'daki Ur şehrinde doğmuştur. Hz. İbrahim'in tek Tanrı'ya tapma inancını savunması yüzünden Nemrud'un işkencelerine maruz kalmış, kendine inananlarla birlikte Kudüs bölgesine gelmiştir. Hz. İbrahim, dinini kudüs bölgesinde yaymaya çalışmıştı. Hz. İbrahim eşi Sara'nın kıskançlığı yüzünden diğer eşi Hacer ile oğlu İsmail'i Hicaz sıradağlarından Faran adındaki yere bırakır. Hacer, sonra oğlu ile birlikte Mekke'nin hemen yakınındaki Keda dağından Beyt-i Haram'ın yerine varır. Hacer bölgede yaşayan Cürhüm kabilesiyle birlikte Zemzem kuyusunun bulunduğu bölgeye yerleşir. Hz. İbrahim onları buraya getirdikten sonra arasıra Hicaz'a gider, Hacer'i ve oğlu İsmail'i ziyaret ederdi. İbrahim peygamber Hicaz bölgesinde dinini yaymak için faaliyet göstermiş, daha sonra bu bölgedeki peygamberlik görevi Tanrı tarafından kendisine verilmiş olan oğlu Hz. İsmail ile birlikte Kâbe'yi bina etmiştir. Hz. Muhammed'in cediti olan Kurcş kabilesi, Hz. İsmail'in Cürhüm kabilesinden evlenmiş olduğu kadınlardan olan oniki oğlundan türemiştir. Bölgedeki kabileler Hz. Muhammed dönemine kadar kâbe'nin maddi ve manevi nüfuzunu ellerinde tutmak için devamlı mücadele halinde bulunmuşlardır. Bkz. N. Çağatay, a.g.e., s. 82 vd.

7 Hacerülesved cennet taşlarındandır, yeryüzüne pamuktan daha beyaz olarak indirildi. İnsanoğlunun günahları sebebiyle karardı. Bkz. İbni İshak, a.g.e., s. 148 vd.

8 İbni Kesir, a.g.e. I, s. 236 vd.

9 Onları putlara ve taşlara tapmaya sürükleyen sebep şu oldu: Mekke'den uzaklaşan bir kimse, Kutlu Evc saygısından ve Mekke'ye olan derin bağlılığından ötürü, yanına kutlu bölgeden bir taş almaksızın uzaklaşmazdı. Nerede konaklarsa onu bir yere koyarlar ve tıpkı Kâbe'yi tavaf ettikleri gibi kendilerine uğur getirsin diye ve saygı ve sevgilerini ifade amacıyla onu tavaf ederlerdi. Kâbe'ye ve Mekke'ye olan saygıları da devam ediyordu. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den öğrendikleri üzere haccediyor, umre yapıyorlardı. Bu davranışları onları, gitgide, hoşlarına giden şeylere tapmaya götürdü, asıl dinlerini unuttular, İbrahim ve İsmail'in dinini başka-

verebiliriz. Daha başka adetleri de vardı ki İslam bunları ilga etmek istedi. Mesela; Kâbe'nin önünde bazı oklar vardı ve Mekkeliler oraya giderek bu oklarla fal çekerlerdi. Oklar yerleştirilir ve üzerine bazı kelimeler yazılırdı: Birine "evet" diğetine de "hayır", bir başkasına "bekle" vs. ve bir şey yapılmak istendiğinde, bu oklara müracaat edilirdi. Hz. Peygamberin risaletinden evvel, Hz. Muhammed (s.a.v.) Kâbe ibadetini diğer hemşehrileri gibi yapıyordu. Fakat birkaç istisnası vardı. Mesela; Hz. Muhammed (s.a.v.) hiçbir zaman putların önünde secde etmemiştir¹⁰.

Hz. Adem'den beri insanlar, Allah'a ibadeti bir bina vasıtasıyla sembolleştirmek istemişlerdir ki, bu bina da Kâbe'dir. Diğer din salikleri Tanrıyı putlar vasıtasıyla sembolleştirmişlerdir. Hz. Adem'le başlayan İslam dini, bir put değil, fakat Allah'ın evini seçmiştir. Bundan kasıt şudur: Her evde, mutlaka evin reisi olur. Bundan hareketle, ne Allah'ın ve ne de sıfatlarının resimlerinin yapılmasına lüzum kalmamıştır. Bizzat ev reisinin yani Allah'ın sembolik olarak kaldığı bu yere Mescidü'l-Haram denmektedir, yani mukaddes cami¹¹.

Kureyşliler, Kâbe'yi ululayarak tavaf ederlerdi. Günahlarından dolayı töv-belerini de orada yaparlardı. Ayrıca oradaki putlara saygı gösterirler, kurbanlarını Allah'a şirk koşarak keserler, haccederler ve vakfe yapılması gereken yerlerde vakfe yaparlardı. Cahiliyye insanları Kâbe'yi tavaf ederken "Affet, Allah'ım! Herkesi affet! Hiçbir kuluna elem verme..." derlerdi. Humuslular dışında Kâbe'yi elbiseyle tavaf eden hiç kimse yoktu. Erkek olsun, kadın olsun çıplak vaziyette tavaf ediyorlardı. Ancak onları Humuslular, bu çirkin işlerinden dolayı azarlıyorlar, erkeğe, kadına giyecek elbise veriyorlardı¹².

Kureyşliler, Kâbe'nin yapısını yükseltip ona tavan yaptıktan sonra Kâbe örtüsünün her sene yenilenmesi konusunda birbirleriyle yardımlaşıyorlardı. Onu

siyla değiştirdiler. Putlara tapılar ve kendilerinden önceki toplumların durumuna döndüler. Hz. Nuh'un kaviminin tapmış oldukları putları, hatırladıkları kadar, yeniden ortaya çıkardılar. Aralarında İbrahim ve İsmail çağlarının adetlerini devam ettirenler de vardı: Kâbe'ye saygı, onu tavaf, hac, umre, Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfe, kurban sunmak, hac ve umre esnasında lebbeyk diye çağırış gibi -bu adetlere kendilerinden bir takım adetler katarak. Her kabileyce ait putlar olduğu gibi Kureyş'in Kâbe'nin içinde ve çevresinde de putları vardı. Onlarca bunların en büyüğü Hübel idi. Bkz. İbn Kelbî, **Putlar Kitabı**, (Çev: Beyza Düşüngen), Ankara 1969, s. 26 vd.

¹⁰ Muhammed Hamidullah, **İslam Müesseselerine Giriş**, (Çev: İ. Süreyya Sırma), İstanbul 1992, s. 35 vd.

¹¹ M. Hamidullah, **İslam Müesseseleri**, s. 39 vd.

¹² İbni İshak, **a.g.e.**, s. 146, 149 vd.

tavaf ediyorlar, orada Allah'a zikrediyorlar, ancak kurbanlarında ve bütün adetlerinde Allah'a şirk koşuyorlardı. Kureyşli birkaç kişi; Zeyd b. Amr b. Nüfeyl¹³, Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdi'l-Uzza, Osman b. El-Hüveyris b. Esed b. Adi'l-Uzza, Ubeydullah b. Cahş b. Riab bir bayramda Kureyşliler, putlarının yanında kurban keserlerken, onları izliyorlardı. Bir ara o birkaç kişi başbaşa kalıp birbirlerine: "Birbirinize dost olun, birbirinizi koruyun." dediler. Birisi: "Biliyorsunuz, vallahi, kavmimiz, hiç de doğru yolda değil. İbrahim (a.s.)'in dininden ayrıldılar, ona muhalefet ettiler. Ne zarar, ne de fayda vermeyen hiçbir puta tapılmaz. Kendinize yeni bir din arayın." dedi. Bunun üzerine onlar, yeni bir inanç aramak üzere yola çıktılar. Yahudi, Hıristiyan ve İbrahim (a.s.)'in dini demek olan Hanif dinini aramak üzere dolaşmaya başladılar¹⁴.

Allah, kullarına, Peygamberinin yüzü suyu hürmetine rahmet etmeyi ve onlara karşı onu bir hüccet kabul etmeyi arzuladığı zaman, Araplar çeşitli ve farklı dinlere inanıyorlardı. Ancak Kâbe'ye hürmet, Kâbe'yi tavaf, İbrahim (a.s.)'in dininden kalan bazı ilkelere sarılmak gibi bazı ortak davranışları vardı. Kâbe'yi farklı şekillerde tavaf ederlerdi. Mesela, Humus, Kureyş, Kinane, Huza'a ve Kureyş'ten üreyen diğer Arap kabileleri haclarında; "Senin davetine icabet ediyorum. Senin şerikin yoktur. Ancak o senin şerikindir, sen ona ve onun sahip olduklarına maliksin." diyerek bağırırlardı. Bu şekilde, ilk önce telbiyelerinde onu birliyorlar, sonra da, putlarını işin içine sokuyorlardı. Nitekim Allah, Muhammed (s.a.v.)'e "**Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler.**"¹⁵ diye buyururken, müşriklerin durumunu açıklamaktadır¹⁶.

İslam öncesi dönemde Hicaz ve Mekke halkının Kâbe'ye büyük önem vermelerinin sebebi, hem Kâbe'nin kutsal bir ibadet yeri olması hem de buranın hac mevsimlerindeki ticari durumu idi. Hac ve ticaret için Arap yarımadasının bir çok yerlerinden çok sayıda insanın Mekke'ye ve yakınlarına gelmeleri, yarımada halkının, Mekkelileri imtiyazlı ve adil saymalarına sebep oluyordu. Kureyşliler şehir hayatı yaşamakta ve ticaretle meşgul olmaktaydı. Ticaret vasıta

¹³ Zeyd İbn Amr b. Nüfeyl, sırtını Kâbe'ye dayamış vaziyette şöyle diyordu: "Ey Kureyş! Zeyd'in nefsi, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, benden başka sizden hiç kimse İbrahim dininde değil." Sonra: "Allahım! Eğer sana ibadet yollarının en güzelini bilsem, sana onunla ibadet ederdim, fakat bilmiyorum." diyordu. Daha sonra da, elinin ayasına secde ediyordu. Zeyd, Kâbe'ye girdiği zaman; "...Gerçekten ibadet ve kulluk niyetiyle İbrahim'in sığındığı şeye sığındım..." dermiş. Bkz. İbni İshak, a.g.e., s.171.

¹⁴ İbni İshak, a.g.e., s. 170-171.

¹⁵ Kur'ân-ı Kerim, Yusuf-12/ 106.

¹⁶ İbni İshak, a.g.e., s.175 vd.

ve kaynaklarından biri, güneye (Yemen'e) ve kuzeye (Suriye'ye), Bahreyn bölgesine ve İran'a sevk ettikleri ve bazen mallarını 2500 devenin taşıdığı ticaret kervanlarından elde ettikleri kâr olmakla beraber, ondan daha az önemli olmayan bir başkası da, yılın belirli zamanlarında, haram aylarında (Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb ayları) Ukaz, Zü'l-Mecaz ve Mecenne'de kurulan panayırlardır. Arapların, bunlardan başka Dûmet ül-Cendel, Taif, Bosra vesaire gibi, ticaret mallarının alınıp satıldığı meşhur Pazar yerleri de olmakla beraber daha yaygın, kalabalık ve uzun süreli olanı Ukaz'daki idi. Bu panayırlarda sırasıyla ticaret ve çeşitli etkinlikler yapıldıktan sonra Mekke'de toplanılır, Kâbe tavaf edilir ve hac ödevi yerine getirilirdi¹⁷.

Tek Allah inancını temsil eden, dünyanın en eski mabedi, İbrahim peygamberin Mekke'de inşa ettiği mabettir. İşte İbrahim peygamberden gelen Hac geleneklerinin varisi olan İslam, Müslümanlara, hayatlarında en az bir defa olmak üzere Beytullah (Allah'ın Evi) niteliğindeki Kâbe'yi ziyaret etmeyi emretmiş bulunmaktadır. Bu mabet aynı zamanda bütün Müslümanların günde beş defa namazları esnasında yöneldikleri yapıdır¹⁸.

Allah, dinini kuvvetlendirip Hacc'ın erkanını meşru kıldığı zaman, peygamberi Muhammed (s.a.v.)'e Bakara suresinin 199. ayetini¹⁹ indirdi. Bu ayette Allah, Kureys'i kastediyor ve hac için gelen diğer Araplarla birlikte Hac mevsiminde Arafat'a çıkmalarını, orada vakfe yapmalarını vs. buyuruyor. Yine Allah, Kureys'in, diğer insanlara, Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederken, Kabe'nin yanında yiyip içmelerini haram kıldıkları, Hill'den yemek getirmelerini yasakladıkları vakit; Araf suresinin 31 ve 32. ayetlerini²⁰ indirdi. Allah, bu ayetleri, Humus'un işini ve onlara uyararak Kureys'in insanlara uydurdukları batıl şeyleri, Resulullah (s.a.v.)'a göndermekle kaldırdı²¹.

¹⁷ N. Çağatay, a.g.e., s. 112 vd.

¹⁸ M. Hamidullah, *İslam Peygamberi II*, (Çev: Salih Tuğ), İstanbul 1993, s. 736 vd.

¹⁹ "Sonra insanların (sel gibi) aktığı yerden siz de akın. Allah'tan mağfiret isteyin. Çünkü Allah affedici ve esirgeyicidir". Bkz: *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara-2/ 199.

²⁰ "Ey Adem oğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez. De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz." Bkz. *Kur'ân-ı Kerîm*, Araf-7/ 31-32.

²¹ İbni İshak, a.g.e., s.163 vd.

Allah, peygamberi vasıtasıyla hac ibadetinin şirk çağrıştıran ve insanlara zülüm getiren bir takım uygulamalarını ortadan kaldırıyor, böylece hac ibadetinin ilk haline dönmesini, İslam dininin yayılması ile birlikte sağlıyor.

Hz. Muhammed, Mekke'yi fethettikten sonra umumi bir af çıkararak, halka güven verdi ve halkın gönül rızasıyla İslamiyet'e girmelerini temin etti²².

Hz. Muhammed Mekke'de umre yaptıktan sonra (h.8), Attab b. Esîd'i, Müslümanlara hac yaptırması için Mekke üzerine, kendisine vekil tayin etti. Onunla birlikte Muaz b. Cebel'i de millete dinlerini öğretmesi ve Kuran'ı talim etmesi üzere halef bıraktı²³.

²² M. Hamidullah, **Hazreti Peygamberin Savaşları**, (Çev: Salih Tuğ), İstanbul 1991, s. 149 vd. Peygamber (s.a.v.) Mekke'yi fethettikten sonra Harem içine girdi, deveden inerek beytullahı tavaf etti. Mekkeliler, onun, tavafa başladığını görünce, Hz. Peygamberin cenk etmeyeceğini anladılar. Her Mekkelî cvinden çıkıp hareme geldi. Burasını doldurdu. Peygamber de tavafı tamamladı. Kabenin kapısını açtırdı. Kabenin içindeki putları dışarı çıkarıp, kabeyi temizlediler. O putlardan birisi taştan yapılmış en ulu puttu. Onun adı hübel idi. Onu harem kapısına eşik yaptılar. Her geçen ona basıp içeri girecektir. O put hala Bâb-ü Selâm'ın önünde yatmaktadır (İbn Kesir döneminde). Putları dışarı çıkarılınca, peygamber içeri girdi. İki rekât namaz kıldı. Sonra dışarı çıktı. Bkz. Taberi, **Tarih-i Taberi III**, (Çev: M.Faruk Gürünca), İstanbul Tarihî, s. 263.

²³ İbni Hişâm, **İslam Tarihi IV**, (Çev: Hasan Ege), İstanbul 1994, s. 195 vd; Taberi, **a.g.e. III**, s. 299 vd; İbni Kesir, **a.g.e. V**, s. 46. Mekke fethi, 8 yılı Ramazan ayında vuku buldu. Resulullah (s.a.v.) Ramazan bayramına kadar Mekke'de kaldı. Sonra Huneyny gazvesi için hareket etti ve Mekke'ye Attab b. Esîd'i vali tayin etti. Resulullah (s.a.v.) putların kırılmasını, Kâbe'deki resimlerin imha edilmesini emretti. Bkz. [Belâzurî, **Futuhu'l-Buldan**, Beyrut-Lübnan 1412-1991, s. 53; Belâzurî, **Futuhu'l-Buldan**, (Çev: Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 58; Halife b. Hayyat, **Halife b. Hayyat Tarihi**, (Çev: Abdulhalik Bakır), Ankara 2001, s. 112.] Peygamber, Attab b. Esîd'i hicretin 8. yılında Mekke yönetimi ve Müslümanlara hacı eda ettirmek üzere emir tayin etti. Halka ilk defa hac yaptıran kimse Attab b. Esîd olup bu hac Mekke'nin fetih yılı olan hicretin sekizinci senesinde vuku bulmuştur. O yıl Attab b. Esîd, Arapların cahiliyye devrindeki uygulamalarına göre Müslümanlara hac yaptırmışlardır. Diğer bir kaynağa göre, peygamberin gönderdiği ilk hac emri Hz. Ebu bekir'dir. Bir başka rivayette, Müslümanlara ilk olarak hicretin sekizinci yılında hac yaptıran kimse Attab b. Esîd'dir. Sonra dokuzuncu yılda Hz. Ebu Bekir hac yaptırdı. Resulullah'ın hacı ise onuncu yıldadır ve kendisiyle birlikte 20000 kişi vakfede bulunmuştur. Bkz. Muhammed Abdülhay El-Kettâni, **et-terâfibu'l-idâriyye (Hz. Peygamber'in Yönetimi) II**, (Çev: Ahmet Özel), İstanbul 1991, s. 1, 147, 192 vd.

H. Peygamber, h. 9. senede Hz. Ebu Bekir'i Müslümanlara haclarını yaptırmak için hac üzerine emir²⁴ olarak gönderdi. Müşrikler eskiden olduğu gibi haclarını yapmaktaydılar. Ebu Bekir ve Müslümanlardan onunla birlikte olan kimseler yola çıktılar²⁵.

Resulullah (s.a.v.), Berae (Tevbe) suresi nazil olunca; Hz. Ali'yi, bu yıldan sonra herhangi bir müşrikin Mescidü'l-Haram (Kâbe)'a ayak basamayacağını, çıplak bir kimsenin Kâbe'yi tavaf edemeyeceğini, müminden başkasının cennete giremeyeceğini ve Allah'ın Resulü ile arasında anlaşması bulunanlar bu anlaşma süresi sona erinceye kadar şartlara uyacağını bildirmekle, görevlendirmiştir²⁶.

Resulullah (s.a.v.) h. 9. senenin Ramazan ayında Taif heyetini Medine'de kabul etti ve daha sonra Ramazan ayının kalan kısmını, Şevval ve Zilkade aylarını Medine'de geçirdi. Sonra hicri dokuzuncu senede Ebu Bekir'i Müslümanlara haclarını yaptırmak için Hac Emiri olarak Mekke'ye gönderdi. Bu arada Müşrikler de eskiden olduğu gibi haclarını yapmaktaydılar ve Kâbe'den men edilmiş değillerdi. Resulullah'tan eman almış kimseler de belirli bir süreye kadar bu hakka sahip kılınmışlardı.

Ebu Bekir (r.a.), beraberindeki Müslümanlarla birlikte Medine'den yola çıktı. Yolda iken Cenâb-ı Allah, Berae (Tevbe) suresini indirmiştir ki, bu surenin ilk iki ayetinde²⁷; "Allah'tan ve peygamberinden, kendileriyle antlaşma yaptığı-

²⁴ Emir-ül-Hac; Hac için Mekke'ye giden kafilenin reisi hakkında kullanılan bir tabirdir. İslamiyet'te bu işe ilk memur edilen Ebu Bekir oldu. (9=630) Halifeler devrinde, bu işi bizzat kendileri görmedikleri zamanlarda hanedana mensup emirlere tevdi edilirdi. Emir-ül-hac olanların kervanları emniyet altında götürüp getirmelerinden başka, hac müddetince inzibatı teminle beraber Mekke'de, Arâfât'ta ve diğer mübarek makamlarda yapılacak menasiki idare etmek gibi vazifeleri vardı. Mısır'ın Yavuz tarafından Osmanlı ülkesine ilhakına kadar Mısır memlukleriyle Osmanlı Padişahları, ayrı ayrı Emir-ül hac nasb ederlerdi. Mısır Emir-ül-haccı Kahire hacılarını, Osmanlı Emir-ül-haccı da İstanbul hacılarını Şam yolu ile, Mekke'ye götürürlerdi. Osmanlı hilafetinde bu memuriyet sonraları Sürre Eminliğine tahvil edilmiştir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul 1993, s. 527; "Emirülhacc", İ.A. IV, Eskişehir 1997, s. 263; İbrahim Sarıçam, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2001, s. 261.

²⁵ İbni Hişam, a.g.e. IV, s. 252; Taberi, a.g.e. III, s. 300; A.J.WENSINCK, "Hacc", İ.A. V/1, s. 15.

²⁶ İbni İshak, a.g.e., s.154; Halife b. Hayyat, a.g.e., s. 118.

²⁷ Bu ayetler, verdikleri sözlerinde durmayan müşrikler ile yapılmış olan muahedelerin feshini tebliğ etmektedir ve kendilerince dört ay müsaade verilen müşriklere ihtar buyurulmaktadır.

nız müşriklere ihtardır: Yeryüzünde dört ay daha dolaşabilirsiniz. Allah'ı aciz bırakamayacağınızı, Allah'ın inkarcıları rezil edeceğini bilin. Allah'ın ve peygamberinin, puta tapanlardan uzak olduğunu, büyük hac günü, Allah ve peygamberi insanlara ilan eder." diye buyurmaktadır.

Rasulullah (s.a.v.), Ebu Bekir'den sonra Ali (r.a.)'yi de gönderdi. Ali (r.a.), Resulullah'a niyabeten, Beraet'i Müşriklere tebliğ işini bizzat üstlendi. Resulullah, Ali (r.a.)'ye; insanların içinde kurban bayramı gününde, Mina'da toplandıkları zaman ilan etmesi için verdiği talimatlarda; cennete hiçbir kafirin giremeyeceği ve bu seneden sonra hiçbir müşrikin hacedemeyeceği, Beyt'i de çıplak olarak tavaf edemeyeceklerini bildirmektedir. Resulullah'ın yanında her kimin bir antlaşması var ise o antlaşma, süresi sonuna kadar geçerli olacağı da belirtilmiştir.

Bunun üzerine Ali b. Ebi Talip, Resulullah (s.a.v.)'ın Adba adındaki dışı devesine binerek yola çıktı. Yolda Ebu Bekir'e kavuşunca, Ebu Bekir, ona amir misin, yoksa memur musun? diye sordu, Hz. Ali de, Hayır bilakis memurum, diye cevap verdi ve sonra birlikte Mekke'ye gittiler. Ebu Bekir, insanlara hac ibadetlerini eda ettirdi. Araplar, o sene de cahiliyye devri adetlerine göre, eski vecih ile haclarını eda ettiler. Nihayet kurban kesme günü olduğu zaman Hz. Ali, Resulullah (s.a.v.)'ın kendisine bildirmiş olduğu ayetleri oradaki insanlara ilan etti. Müşriklere, güven içerisinde beldelerine dönmeleri için, Beraat'ın ilan edildiği günden itibaren dört ay mühlet verildiği ve belli bir süreye kadar antlaşmaları olanlar hariç, hiçbir müşrikle ahit ve antlaşma yapılmayacağı belirtildi. Daha sonra Ebu Bekir ile Ali (r.a.), Medine'ye Resulullah'ın yanına geldiler Bu seneden sonra hiçbir müşrik hacedmedi ve Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmedi²⁸.

Hac emirliği Müslümanların eline geçtikten sonra, Cenab-ı Allah, müşriklerin Mescid-i Haram'a hicri dokuzuncu seneden itibaren girmelerini yasakladı. Bu konuda Allah Teala; "Ey inananlar, (Allah'a) ortak koşanlar pisliktir. Artık bu yıllardan sonra Mescidi harama yaklaşmasınlar. Eğer (onların hacca gelmeleri sonucu iktisadi hayatınız bozulup) yoksulluğa düşmekten korkarsanız; biliniz ki Allah dilerse yakında sizi kendi lutfundan zengin edecektir. Şüphesiz Allah bilendir, hikmet sahibidir."²⁹ diye buyurmaktadır. Cahiliyyet adetleri uyarınca yapılmış olan sözleşmeler; İslam kelimesinin yücelmesinden, Tevhid İnançının egemen olmasından sonra geçerliliklerini yitirmişlerdi. Çünkü Araplar

Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Alisi Ve Tefsiri III, İstanbul 1964, s. 1224 vd.

²⁸ İbni Kesir, a.g.e. V, s. 121 vd.

²⁹ Kur'an-ı Kerim, Tevbe-9/ 28.

sapıklığa düşüp inhiraf ettikten ve putlara taptıktan sonra Hz. İbrahim'in Hanif inancı, İslamiyet içinde yeniden doğmuştu. Peygamber efendimizin müşrikleri Kur'an emri ile Kâbe'den menetmesi, sözleşmeyi bozmak anlamına gelmiyordu. Aksine bu, durumu düzeltmekti. Ama Peygamber efendimiz ile müşrikler arasında yapılmış olan özel sözleşmelere gelince bunlar süreleri doluncaya kadar yürürlükte kalacaklardı³⁰.

Resulullah (s.a.v.) hicri 10. yılda yapmış olduğu veda haccı ile Müslümanların bu ibadetle ilgili bilmesi gereken bütün kuralları belirtmiştir. Ayrıca yapmış olduğu bu son hacda irad etmiş olduğu hutbe ile Müslümanlara ve bütün insanlığa son tebliğlerini yaparak insanların sağlam itikat ve sağlam ibadetlerle yaşamalarını buyurmuştur. Resulullah (s.a.v.)'dan sonraki dönemlerde, yöneticiler, Müslümanların Hac ibadetinin düzenli bir şekilde yerine getirilmesi için, özel olarak Hac Emirleri görevlendirmişlerdir.

Sonuç olarak; Hac ibadeti insanlık tarihi kadar eski bir ibadet olup ilk insanla birlikte başladığı görülmektedir. İnsanların sahip olduğu Tevhid İnancı'nın bozulması sonucunda ortaya çıkan itikadî sapmalar, ibadetlerde de görülmeye başlamış ve böylece hac ibadetinde de aslına uygun olmayan bir şekilde uygulamalar görülmüştür.

İslamiyet'in zuhuruyla birlikte insanların itikadî inançları düzeltilmeye çalışılmış ve bunun neticesinde bu düzeltilmeler ibadetlere de yansıtılmıştır. İslam dinine uygun bir hac ibadeti yerleşirken, eski gayri ahlakî ve gayri İslamî olan hac anlayışı ve uygulaması ortadan kaldırılmıştır. Böylece; insanlara, sade bir Allah inancı çerçevesinde ve putlardan temizlenmiş bir hac ibadet anlayışı inancı yerleştirilmiştir. Hz. Peygamber özel olarak Müslümanları ve genel olarak ta bütün insanlığı ilgilendiren son mesajlarını, son olarak yapmış olduğu hac ibadeti münasebetiyle vermiştir.

Resulullah (s.a.v.), Müslümanların hac ibadetini aslına uygun ve sırf ibadet maksadıyla yapabilmelerini temin için Mekke'nin fethinden sonra bu işi icra edebilecek kişileri görevlendirerek hac emirliğini tesis etmiştir. Bu işin öneminden dolayı da, en yakın sahabelerinden olan, Hz. Ebu Bekir'i seçmiştir. İslam'ın beş şartından biri olan hac ibadetinin Allah'ın emrine uygun bir şekilde yapılabilmesinin önderliğini, diğer ibadetlerde olduğu gibi, Hz. Peygamber izah etmiştir. Sonradan gelen İslam toplumları, hac emirliği müessesesini kendi dönemleri

³⁰ Muhammed Ebu Zehra, *Son Peygamber Hz. Muhammed IV*, (Çev: Mehmet Keskin), İstanbul 1993, s. 348.

itibariyle günün imkan ve şartlarına uygun olarak yerine getirmeye çalışmışlardır.

KAYNAKLAR

- Belâzuri, **Futuhu'l-Buldan**, Beyrut-Lübnan 1412-1991.
- , **Futuhu'l-Buldan**, (Çev: Mustafa Fayda), Ankara 1987.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri III**, İstanbul 1964.
- ÇAĞATAY, Neşet, **İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi**, Ankara 1989.
- Ebul-Velid Muhammed el-Ezrakî, **Kâbe Ve Mekke Tarihi**, (Çev: Y.Vehbi Yavuz), İstanbul 1971.
- "Emirülhacc", **İslam Ansiklopedisi IV**, Eskişehir 1997.
- ERDEM, Mustafa, **Hz. Adem (İlk İnsan)**, Ankara 1994.
- Halife b. Hayyat, **Halife b. Hayyat Tarihi**, (Çev: Abdulhalik Bakır), Ankara 2001.
- İbni Hişam, **İslam Tarihi IV**, (Çev: Hasan Ege), İstanbul 1994.
- İbni İshak, **Siyer**, (Yay: Muhammed Hamidullah), İstanbul 1991.
- İbni Kesir, **El-Bidaye ve'n-Nihaye büyük İslam Tarihi I, V**, (Çev: Mehmet Keskin), İstanbul 1994.
- İbni Kelbî, **Putlar Kitabı**, (Çev: Beyza Düşüngen), Ankara 1969.
- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997.
- Muhammed Abdülhay El-Kettani, **et-terâtibu'l-idariyye (Hz. Peygamber'in Yönetimi) II**, (Çev: Ahmet Özel), İstanbul 1991.
- Muhammed Ebu Zehra, **Son Peygamber Hz. Muhammed IV**, (Çev: Mehmet Keskin) İstanbul 1993.
- Muhammed Hamidullah, **İslam Müesseselerine Giriş**, (Çev: İ.Süreyya Sırma), İstanbul 1992.
- , **İslam Peygamberi II**, (Çev: Salih Tuğ), İstanbul 1993.
- , **Hz. Peygamberin Savaşları**, (Çev: Salih Tuğ), İstanbul 1991.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, İstanbul 1993.
- SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara 2001.
- Taberi, **Tarih-i Taberi III**, (Çev: M.Faruk Gürtunca) İstanbul Tarihsiz.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, Ankara 1984.
- WENSINCK, A.J., "Hacc", **İslam Ansiklopedisi V/I**, Eskişehir 1997.